

REQUERIMENTS I GESTIÓ DE L'ESPAI BIBLIOTECARI EN EL TOMBANT DE SEGLE

Carina Rey
Concepción Rodríguez

Facultat de Biblioteconomia i Documentació.
Universitat de Barcelona.

Resum

Es presenten elements per a la reflexió a partir de l'anàlisi de l'espai de la biblioteca pública. Un espai que s'enten múltiple fruit de les necessitats emergents dels usuaris i de la "presència" de fons en variats suports i els requeriments que comporten tant el seu accés com la seva conservació. S'apunten també conclusions sobre la necessitat o no de redefinir la missió i les funcions de la biblioteca pública i el canvi en la concepció del seu espai.

1. Introducció

"Comment ne pas s'en étonner? L'époque qui nous apporte la circulation du savoir sans support, sublimé par les ondes, délié de toute attache, c'est cette époque—là que choisit le monde pour se couvrir de bibliothèques géantes, solidement ancrées au sol, immobiles pour toujours et carrées dans leurs murs"¹

Com és que malgrat la digitalització de documents, la creixent edició electrònica i la possibilitat d'accedir des de qualsevol lloc a la informació, cada dia es construeixen més biblioteques i més grans?. Las raons que poden apuntar-se són diverses i seran objecte d'anàlisi més endavant. Direm, però, que la biblioteca no es limita a ser un simple contenidor de documents, com podria semblar per l'afirmat fins ara, sinó que tal com manté Michel Melot² no es tracta tant de que les noves biblioteques siguin només la casa dels llibres sinó també la casa dels homes. És per això que pensem que les necessitats canviants del usuaris³ forcen un canvi en la concepció i, el que és més important, en la **vivència de l'espai** que creiem no és patrimoni exclusiu de la biblioteca —objecte del nostre anàlisi— sinó que s'exten a tots els espais públics.

2. L'espai de la biblioteca pública

L'objectiu d'aquesta comunicació és recollir i presentar elements que convidin a encetar un debat sobre la diversitat d'espais de la biblioteca en el benentès de que segons la tipologia de centre caldrà contemplar aspectes distints pel que fa al fons, als serveis, als usuaris i els referents als professionals, entre altres.

Volgudament ens hem centrat en la biblioteca pública perquè, al nostre entendre, el fet que ofereixi diferents serveis a públics diversos en un únic espai⁴ la fan menys homogènia que la resta de biblioteques. Aquesta heterogeneïtat ja és reconeguda per Étienne-Louis Boullée (1728-1799)⁵ com altament engrescadora per als arquitectes⁶ i, nosaltres afegim que, també ho és pels bibliotecaris.

Conscientment hem deixat de banda les implicacions econòmiques de la nostra proposta i les relatives a l'equipament així com tampoc no entrarem a fons en els aspectes relacionats amb el caràcter simbòlic de l'edifici-biblioteca que, tot i ser molt importants, ens allunyarien del que volem sigui l'eix vertebrador del nostre discurs, és a dir, els canvis operats i/o previsibles en l'espai de la biblioteca pública.

Sobre l'esmentat caràcter simbòlic només recordar que l'arquitectura en tant que dóna forma dóna també sentit i que, per tant, l'aspecte exterior de la biblioteca (ja sigui majestuós, monumental, o "amigable"), la relació que guarda amb l'entorn (obertura a l'exterior vs. replegament en si mateixa), la ubicació –central o perifèrica- dins el municipi (que pot predeterminar el tipus d'usuari futur, la cerca intencionada de nous focus de centralitat urbana amb la intenció de reestructurar el teixit urbà o reanimar el centre urbà ja existent), la implantació conjunta d'equipaments culturals o de serveis en un únic edifici o en edificis pròxims (amb l'objectiu de crear nous pols d'atracció ciutadana alhora que buscant la seva interacció), la rehabilitació d'un edifici (amb el valor afegit que representa de recuperació de la pròpia identitat municipal i d'aprofitament dels recursos mitjançant el manteniment del patrimoni) o bé la construcció d'un de nou, la distribució de l'espai interior i la tria de la forma constructiva i dels materials diuen molt de la institució que l'ha fet possible, de les seves polítiques cultural i urbanística i dels seus objectius i expectatives pel que fa a aquest equipament concret.

Seguint el fil del caràcter simbòlic ja desvetllat, i com a nou element de discussió cal dir que l'edifici públic -també el bibliotecari- pot ser un aparador, una mostra del poder que ostenta aquell qui l'exerceix. Un llegat per deixar a les generacions futures per tal que els recordin, de tal manera que fàcilment podem veure com les restriccions pressupostàries poden afectar més al contingut (fons i serveis), és a dir a la quotidianitat de l'activitat bibliotecària que no pas al continent (edifici) que és més perdurable i allò pel qual seran més honorats i reconeguts en el futur. Dit d'una altra manera, es produeix una instrumentalització de l'arquitectura mitjançant el recurs a grans firmes o perseguint la construcció d'edificis espectaculars. Amb això no ens mostrem en desacord amb que les biblioteques siguin belles i que

esdevinguin imatges de marca o nous senyals d'identitat del municipi⁷. Ara bé la bellesa no ha de menystenir la funcionalitat, és a dir, les instal·lacions de la biblioteca han de poder adequar-se en tot moment al servei que li pertoca oferir. Amb el que estem en contra és amb la política d'imatge buida sense cap contingut bibliotecari ben formulat darrere.

2.1. Alguns elements d'anàlisi

Llegiem en la introducció com Michel Melot es "sorprenia" del nombre creixent de biblioteques i de la seva grandària. Això que ell ho afirmava de les biblioteques nacionals és també aplicable a les públiques: l'adquisició de fons en nous suports, l'equipament necessari per a la seva consulta (els nous suports estalvien espai d'emmagatzematge però fan augmentar el destinat a la seva consulta), el fet de que l'edició impresa en paper lluny de minvar continua creixent, la presència simultània de fons en diferents suports amb exigències de conservació i accés diferents. Tot plegat propicia l'obertura de noves biblioteques i l'increment del seu tamany per a desesperació d'alguns.

Però els motius que acabem d'esmentar, que afecten bàsicament al fons, no són els únics. A aquests cal afegir d'altres, de caire sociològic, presents en la ment de tots, com: l'augment del nivell d'estudis de la població –allargant-se, per tant, l'etapa de formació-, el consegüent retard en la incorporació a la vida laboral, la necessitat de la formació permanent, la inversió de la piràmide de població, l'esperança de vida més llarga i amb més qualitat, la presa de consciència i valoració del propi temps de lleure i com aquest oci pot anar lligat a la cultura i altres fenòmens que podríem qualificar d'"estacionals" com la preparació de vacances, examens i oposicions entre d'altres, han ajudat a fer possible l'augment del nombre de les biblioteques públiques i el seu èxit.

Hi ha, també, però, un darrer element que els amara a tots: la democratització de la cultura. Aquesta tant pot ser fruit d'una voluntat política com, sobretot, de la implantació generalitzada de l'educació, la qual ha permès que els ciutadans prenguin consciència dels seus drets –entre ells el dret a la informació i a la cultura, que deixen de ser patrimoni de les classes socials més afavorides- i de la necessitat de reclamar-los i exercir-los⁸. És aquesta democratització, entesa com a accés, la que ha possibilitat un ús majoritari – tal i com es posa de manifest en les estadístiques de préstec, per exemple- de les biblioteques. Per fer front a aquest èxit o simultani a ell, ha calgut l'actualització del fons, tant pel que fa a continguts com a formats i la posta al dia de les seves instal·lacions.

La ja esmentada democratització ha tingut el seu correlat arquitectònic en la construcció dels nous edificis bibliotecaris. És observable en l'abandó de la monumentalitat⁹ (ús de materials nobles, escalinates, edificis a imitació de temples o museus) com a un objectiu en si mateixa¹⁰ i la cerca volguda de la transparència¹¹ amb el recurs al vidre, per exemple, de cara a fer més fàcil la relació entre l'interior i l'exterior de l'edifici, la legibilitat interior per facilitar l'ús del

fons i dels serveis i per que cada usuari faci de la biblioteca un lloc propi i la visibilitat exterior per tal que la biblioteca esdevingui un element identificable dins el paisatge urbà en tant que forma part de la geografia del municipi¹².

3. Determinació dels diferents espais

Un cop esmentades les raons que explicarien l'auge, tant de construcció com d'utilització, actual de la biblioteca pública, cal veure com es configura el seu espai interior al voltant de les necessitats emergents dels usuaris.

A partir de la identificació empírica de les necessitats podem establir els següents espais¹³, els quals majoritàriament corresponen a les demandes del públic tal com queda reflectit en molta de la vigent bibliografia professional¹⁴:

Espai de consulta, per a tots aquells usuaris que volen accedir o bé al fons propi de la biblioteca i/o a l'alié, en qualsevol suport, quan ho necessiten amb una finalitat no només d'estudi o de formació sinó també de lleure, i en el format més adequat a les seves necessitats.

La introducció d'Internet a les biblioteques públiques ha possibilitat l'accés a nous volums d'informació, no exclusivament ubicats en elles, amb un abast temàtic universal¹⁵. Aquesta nova eina d'informació pot desvetllar l'existència de dues categories d'usuaris dins de les tipologies ja conegudes: aquells que saben utilitzar-la, i els que per raons d'edat, de formació i altres no en saben. La biblioteca apareix, llavors, per aquests darrers, com un espai formatiu on el seus professionals són els responsables d'ensinistrar als usuaris inexperts en el maneig d'aquest recurs¹⁶ i, el que valorem com a més important, en la identificació de la informació pertinent. Pensem que rau aquí l'autèntic valor afegit de la biblioteca i del professional bibliotecari. No es tracta només de permetre l'accés a la informació –que també pot fer-se des d'un centre cívic- sinó de reforçar el caràcter d'instructor del bibliotecari per tal de localitzar la documentació que més s'ajusta a les necessitats expressades o no per l'usuari. Aquesta instrucció que abans es feia només mitjançant el catàleg manual, ara s'amplia amb els recursos electrònics. És a dir, cal que el professional adquireixi i desenvolupar un nou paper intermediari entre la informació accessible en diferents suports i l'usuari per tal de no eixamplar innecessàriament la desigualtat entre els usuaris. Un nou repte s'obre, per tant, a la professió bibliotecària: l'aprenentatge i la consolidació de la "convivència" amb la multiplicitat de formats que conformen avui dia l'espai documental de la biblioteca¹⁷.

Espai de memòria. La biblioteca pública ha d'oferir-se als ciutadans com un espai de reivindicació i cerca de la identitat col·lectiva a través de la conservació del patrimoni documental local.

Espai de lleure. És aquesta una de les més celebrades funcions, per part dels usuaris entre totes les que ofereix la biblioteca actualment. Per espai de lleure

entenem des de la consulta i préstec de material audiovisual (CD, videos, material informàtic, etc) i de publicacions periòdiques fins a l'organització de xerrades, concursos, sortides, visites, i altres activitats. Per facilitar-ho calen espais més acollidors i atractius amb mobiliari i il·luminació adients i prou diferenciats de la resta de zones de la biblioteca per tal de no interferir en les activitats que s'hi duen a terme. Un nou àmbit darrerament s'està afegint a l'espai de lleure, el bar. Aquest, pel seu caràcter més informal i relaxat, pot afavorir la sociabilitat i la convivència entre els usuaris.¹⁸

Espai de lectura. La biblioteca pública esdevé el marc d'entrada a l'imaginari, al món simbòlic i als somnis sense barreres. L'individu és, llavors, l'arquitecte de si mateix, en el cas de la lectura solitària i silenciosa, i fa possible o reforça, en el cas de la lectura en grup, la seva pertinença a ell .

Espai d'estudi individual. Per aquest ús, entre altres raons resulta determinant el tamany dels habitatges que no sempre permet disposar d'un espai propi amb bones condicions de treball i que sí, en canvi, pot oferir la biblioteca pública. Això pot encetar un nou debat entre els professionals¹⁹ al voltant de la condició de la biblioteca vista només com a sala d'estudi sense que s'utilitzin els recursos informatius i de serveis que ofereix. Destaquem, com a altre argument a tenir en compte, que el nombre insuficient de biblioteques escolars de qualsevol nivell educatiu afavoreix l'ús massiu de la biblioteca amb aquesta finalitat, la qual fa "momentàniament" aquesta tasca substitutòria.

Espai d'estudi en grup. És sabut que l'estudi és sovint una activitat de grup, i que aquesta és un practica pedagògica que en els últims temps s'ha vist notablement potenciada. En nombroses ocasions la resolució d'aquesta necessitat s'hagut de fer des d' espais tan poc adients com els bars. Al nostre entendre, és també una funció pròpia de la biblioteca oferir als usuaris que ho requereixin espais per a l'estudi en grup amb unes condicions de construcció i distribució adequades i amb uns requeriments tècnics que possibilitin la consulta dels nous recursos tecnològics *in situ*.

Espai de formació. La biblioteca pública tal com reconeix el Manifest de la Unesco²⁰ té entre les seves missions "donar suport tant a la formació individual i la formació autodidacta". Darrerament i, més encara en el futur, s'observa un augment de l'educació a distància, potenciada per la generalització de les noves tecnologies, un increment de la demanda de la formació permanent com una forma d'estar al dia en l'àmbit professional i personal, sense oblidar tampoc les experiències d'alfabetització d'adults i d'altres que amb aquesta mateixa finalitat formativa poden realitzar-se i a les quals la biblioteca dóna aixopluc.

Espai de trobada i de sociabilitat²¹. La biblioteca pública ha d'oferir espais de reunions i d'assemblees, p. ex. per a grups locals. Pot ser el lloc on els "internautes" es coneguin físicament. On els individus en procés d'exclusió social facin de la biblioteca una eina de lluita contra la marginació.²²

L'espai de la biblioteca queda definit com l'espai de la llibertat. Un espai on llegir, escriure, descobrir, escoltar música, veure una pel·lícula, parlar, callar, estar sol, estar en grup, jugar i somiar. Aquesta riquesa d'activitats, cadascuna de les quals demana un espai propi, fa que augmenti en dificultat la tasca de redacció del programa funcional de la biblioteca així com la gestió diària del centre per part del bibliotecari. Atenent a l'exposat fins ara, descobrim com en la biblioteca "conviu" zones de soroll i silenci, zones on la biblioteca s'obre a l'exterior per potenciar la seva facècia convivencial i altres on s'introveix per permetre la redescoberta d'un mateix. Tant és així que aquesta diversitat juga a favor de que cada usuari en funció de les seves motivacions trobi en la biblioteca un tipus d'espai per a cada moment.

No desestimem l'existència o la potenciació d'altres espais, que amb finalitats diverses poden satisfer les demandes dels diferents usuaris²³. Això no presuposa que la biblioteca tingui la responsabilitat d'assumir ella sola tots els papers de l'auca, sinó que potser l'hauria de compartir amb la resta d'equipaments culturals mitjançant l'establiment de convenis d'actuació conjunta que possibilitin la prestació d'aquests nous serveis.

3. Conclusions

A l'igual que s'observa un canvi en la concepció de l'espai en altres equipaments tant de titularitat pública com privada, la biblioteca, en aquest context, també ha d'adequar-se als nous temps que és el mateix que dir que ha d'anar actualitzant les seves instal·lacions per poder satisfer les noves necessitats dels seus usuaris i ser capaç d'integrar els nous mitjans tecnològics.

A partir de l'exposat creiem necessari entrar en un procés de reflexió en profunditat per redefinir la missió de la biblioteca i les funcions que s'en deriven, malgrat que hi pugui haver algú que pensi que hi ha d'altres aspectes més rellevants en aquest moment. Amb tot, el considerem de relativa urgència perquè n'estem segures de que pot ajudar a clarificar punts de vista i a trobar plataformes d'acord sobre temes en els que la discussió és molt viva²⁴ encara. Com harmonitzar la que fins ara era la tasca pròpia de la biblioteca, és a dir, conservar i difondre el seu fons, i la que ara a més postulem, això és, la biblioteca entesa com a un espai de convivència?. Aquest debat s'hauria de fer en un doble nivell. D'una banda, entre els mateixos bibliotecaris i d'altra entre els responsables polítics i els bibliotecaris per tal que aquests els convencen de que la contribució de la biblioteca resulta indispensable per l'assoliment dels reptes que planteja el nou mil·lenni. Per a que això sigui possible cal dotar-la amb recursos humans i materials i fixar una política clara pel que fa al seu àmbit d'actuació.

On rau l'especificitat de la biblioteca? Quins són els trets característics que permeten diferenciar-la de la resta d'equipaments culturals? És obvi que hi ha d'altres equipaments com la ludoteca, les llibreries, els centres cívics, etc. que pel paper que juguen en la vida cultural del municipi i pel tipus d'activitat que duen a

terme poden fer pensar en la possibilitat del solapament de funcions. Creiem que aquesta identificació és errònia. La biblioteca, oberta a tots i sense espuris interessos econòmics, cal, per una part, que assumeixi el nou rol de ser un espai de llibertat i per l'altra, cal que els seus professionals entrin a fons a representar el paper protagonista d'intermediaris-instructors en el procés comunicacional entre la informació codificada en nous llenguatges i l'usuari incapaç de desxifrar-los. La labor "mitjanera" del bibliotecari s'ha d'ampliar en el sentit que ell ha de fer filtre per valorar la qualitat de la informació rebuda, no pas com a censor sinó com a coneixedor del recursos que permeten accedir-hi a ella. la informació.

I quin és "l'espai" de la biblioteca virtual?. David Stoker²⁵ la defineix com a una "biblioteca en efecte però no en realitat", afegeix que és distribuïdora de recursos d'informació i que no és institucional. Reconeixent la seva existència i importància en determinats entorns, creiem que en el marc de la lectura pública no és viable. La biblioteca pública és per damunt de tot un lloc, un lloc físic localitzable en un plànol, de servei al públic i per al públic. Cal situar aquí i no pas en les característiques del fons, la gran diferència entre la biblioteca virtual i la biblioteca pública. La primera no és un lloc, no té un espai capaç de ser alhora de consulta, de memòria, de lleure, de lectura, d'estudi individual i de grup, de formació, de trobada i de sociabilitat. Aquests àmbits diversos que es troben a la biblioteca pública no són uniformes. La configuració i la vivència de cadascun d'ells pot variar molt d'una comunitat a un altra, atès que tenen trets, demandes i mancances diferenciades.

L'esplèndid potencial que posseeix la biblioteca pública i la constatació del manteniment de prejudicis contra ella per part d'àmplies capes de població posen de manifest la necessitat d'endegar una gran campanya de màrqueting, des de la mateixa biblioteca però també des de les institucions i autoritats responsables, que faci avinent al conjunt de la població la variada tipologia de serveis oferts i de quina manera la biblioteca pot esdevenir la casa de tots i cadascun del ciutadans.

Notes

¹ Michel Melot al pròleg de *Nouvelles Alexandries. les grands chantiers de bibliothèques dans le monde*. p. 7. v. bibliografia

² "La forme du fonds: "cahier des charges" pour architectes futurs", *La Bibliothèque: miroir de l'âme, mémoire du monde*, sous la dir. de Richard Figuiet. Paris: Autrement, 1991, p. 177. Citat per Anne Kupiec a *Ouvrages et volumes: Architecture et bibliothèques*, p. 88, v. bibliografia

³ Recenentment ha sorgit un nou debat a l'entorn de si els usuaris de la biblioteca pública tenen realment necessitats o si tan sols van a la biblioteca a passejar "... la bibliothéconomie qui était traditionnellement un art du classement doit devenir un art du passage" Patrick Bazin. "Vers une métalecture", *BBF*, t. 41, n° 1 (1996) p. 10. v. tb. Jean-Claude Utard, "Les succès des bibliothèques publiques: des exigences à préciser" *BBF*, t.45, n°.4 (1997) p. 24. Per altres estudis en la mateixa línia v. Bob Usherwood. *Rediscovering Public Library Management*, (London: Library Association Publishing, 1996).

⁴ Entès no com a *one-room library* sinó com a un únic edifici

⁵ “S’il est un sujet qui doive plaire à l’architecte, et en même temps échauffer son génie, c’est le projet d’une bibliothèque publique”. *L’architecte visionnaire et néo-classique*. Éd. par Jean-Mairie Pérouse de Montclos. (Paris: Hermann, 1993) p. 129

⁶ Tot i que Pierre Riboulet (arquitecte entre altres biblioteques de la Biblioteca universitària Paris 8 a Saint-Denis, de la Biblioteca multimèdia francòfona de Limoges i de la Biblioteca dels infants a Clamart) no es refereix estrictament a la biblioteca pública, creiem il·lustratiu fer-nos ressó d’una entrevista en la afirmava que “Construire une bibliothèque, c’est un programme des plus passionnants pour un architecte”. “Le caractère du bâtiment: entretien avec Pierre Riboulet”, *BBF*, t. 41, nº 5 (1996) p. 72.

⁷ No s’ens escapa la diferència que necessàriament ha d’existir entre una biblioteca central i la xarxa de biblioteques de barri

⁸ v. *Declaració Universal dels Drets Humans de 1948; Manifest de la Unesco de la Biblioteca Pública 1994; Declaració a favor del dret a la lectura i a la informació públiques per als ciutadans de Catalunya*

⁹ v. *La biblioteca: un espai per a la cultura* [enregistrament vídeo] (Barcelona: Diputació de Barcelona. Àrea de Cultura, 1996)

¹⁰ “Une bibliothèque n’est pas une oeuvre d’art, c’est un outil. Ce n’est pas un monument commémoratif, mais inutile”. Eugène Morel, *Bibliothèques*. (Paris: Mercure de France, 1908). Tome II, p. 198

¹¹ “la façade n’est pas un obstacle qui sépare le monde de la bibliothèque de la rue, mais une simple peau qui autorise l’osmose entre les deux espaces”. Christine Orloff, “La médiathèque Jean-Pierre Melville”, *BBF*, t. 41, nº 5 p. 21

¹² una constatació ben senzilla és la proliferació de senyalització per facilitar la localització de les biblioteques en igual nombre que les indicacions de la resta d’equipaments municipals

¹³ emprem el terme espai volgudament atès que tant la missió com les funcions que s’en deriven estan en un procés de redefinició com la resta de l’entorn de la informació.

¹⁴ v. bibliografia

¹⁵ qualificada en feliç frase de Christine Lind Hage com “la màquina de contestar totes les preguntes”, v. bibliografia

¹⁶ La generalització de la formació d’usuaris hauria de permetre superar aquesta mancança.

¹⁷ Tal com diu Claude Tabet “Les bibliothécaires, constatant l’évolution rapide de leur métier et la multiplication de leurs missions (...). La propagation rapide des technologies nouvelles dans la bibliothèque et le développement d’une mise en réseau des ressources requièrent en effet de nouveaux savoir-faire (...)”. *La bibliothèque “hors les murs”* (Paris: Cercle de la Librairie, 1996), p. 30

¹⁸ En el nostre país ja trobem biblioteques amb bar, p. ex. Sant Joan Despí. En aquest cas, és fora de la biblioteca però ambdós comparteixen edifici amb altres serveis. Altra opció fóra situar en una part del vestíbul elements propis d’aquests establiments comercials com p. ex. Granollers

¹⁹ A tall d’exemple recordarem la discussió suscitada a Iwetel i que queda recollida en l’article “¿Biblioteca o sala de estudio?”, *Information World en español*, vol. 6, nº 10 (octubre 1997) p. 26-31.

²⁰ v. nota 7

²¹ “La grande mutation de la bibliothèque publique est d’être devenue un lieu de rencontres. La possibilité offerte aux usagers de se retrouver à la bibliothèque pour une activité culturelle commune en a fait un lieu de rassemblement” (Ives Marchand, alcalde de Sète). *La bibliothèque dans la cité*. (Paris: BPI, 1993), pp.55-6.

²² vegeu, entre altres, la interessant experiència de Michelle Petit, [et.al.] *De la bibliothèque au droit de cité: parcours de jeunes* (Paris: BPI, 1997)

²³ Vegeu algunes de les propostes que es donen a *Estudio cualitativo sobre la biblioteca pública*. Fundació Berstelmann. Diputació de Barcelona. Àrea de Cultura. Barcelona 18 de març de 1999. [presentació de l’estudi].

²⁴ v.g. la biblioteca vista també com a lloc d’estudi

²⁵ “Digital libraries: goals, creation, preservation & storage”. *Biblioteques digitals i dipòsits nacionals de recursos digitals 12 i 13 de març de 1999*. Seminari organitzat per l’Escola Universitària de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona [dossier]

Bibliografia

L’action culturelle des petites villes. Paris: Association des petites villes de France, 1995. 95 p.

“Architecture et bibliothèques”, *Butlletín des Bibliothèques de France*, nº 5 (1996)

Walt Crawford, “Library Space: The next frontier?”, *Online*, nº 2, vol. 23 (1999) p. 61-66

Walt Crawford, “New Niches for New (and Old) Media”, *Online*, nº 4, vol. 22 (1998) p. 37-42

Ramon García, M. Àngels Terrones, “Internet a les biblioteques públiques”, *Item*, núm. 20 (1997) p. 23-35

“Libro o bibliotecas: construcciones para la lectura en la era de la red”, *Arquitectura viva*, núm. 63 (1998)

Christine Lind Hage, “Books, Bytes, Buildings, and Bodies: Public Libraries in the 21st Century”, *American Libraries*, nº 1, vol. 30 (1999) p. 178-183

Nouvelles Alexandries: les grands chantiers de bibliothèques dans le monde. Sous la dir. de Michel Melot. Paris: Cercle de la Librairie, 1996. 339 p.

Ouvrages et volumes: Architecture et bibliothèques par Anne–Marie Bertrand et Anne Kupiec. Paris: Cercle de la Librairie, 1997. 212 p.